

Etniciteit en cultuur in gedragsdeskundige adviezen aan de rechter

Laura van Oploo*

Wanneer bij een verdachte het vermoeden bestaat van een psychische stoornis, kan door de rechter of de officier van justitie opdracht worden gegeven tot het uitvoeren van een pro Justitia-onderzoek. Dit is een gedragsdeskundig onderzoek dat wordt uitgevoerd door een psychiater en/of een psycholoog. In het onderzoek staat een aantal vragen centraal, waaronder die naar de relatie tussen stoornis en delict (toerekeningsvatbaarheid). De rechter gebruikt het advies van de deskundige wanneer een oordeel gevormd moet worden over de mate waarin een verdachte verantwoordelijk kan worden gehouden voor een delict. Wanneer een stoornis wordt vastgesteld en dit bovendien in verband wordt gebracht met het handelen tijdens het tenlastegelegde, kan het gevolg zijn dat bijvoorbeeld geen straf, maar een (tbs-)maatregel wordt opgelegd. Het pro Justitia-advies van een psychiater of psycholoog kan dus grote gevolgen hebben voor de uitkomst van een strafzaak. Ieder jaar laat de rechter zich in ongeveer 5.000 strafzaken door een gedragsdeskundige voorlichten over een verdachte in een pro Justitia-rapportage (DJI 2018). Het advies van de gedragsdeskundige(n) wordt bovendien vaak door de rechter overgenomen (Harte e.a. 2005; Boonekamp e.a. 2008; Van Oploo 2021). Dit betekent dus dat het pro Justitia-advies om verschillende redenen van grote betekenis is in het Nederlandse strafproces.

In het pro Justitia-onderzoek is sprake van een belangrijke vertegenwoordiging van verdachten met een migratieachtergrond (Van Oploo 2021). Dit gegeven is relevant, omdat de manier waarop psychiatrische ziekten worden geuit, beleefd en erop wordt gereageerd, afhankelijk is van de cultuur waarbinnen dit gebeurt. In de afgelopen decennia is

* Mr. dr. L.E. van Oploo is als universitair docent werkzaam bij de secties Strafrecht en Forensische psychiatrie van het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen van de Universiteit Utrecht.

verschillend onderzoek gedaan naar de relevantie van etnische en culturele factoren in gedragskundige adviezen, zowel in het jeugdstrafrecht als in het volwassenenstrafrecht. Aan deze studies liggen verschillende onderzoeksmethoden ten grondslag, maar niettemin kennen de resultaten ervan een gemene deler. Er worden in de adviezen aan de rechter namelijk verschillen gezien tussen verdachten met en zonder migratieachtergrond. Deze verschillen hebben betrekking op de kernelementen van het pro Justitia-onderzoek: de adviezen over de stoornis, de relatie tussen stoornis en delict, de sanctie en het risico op recidive.

In deze bijdrage wordt besproken op welke manier etnische en culturele aspecten het gedragsdeskundige pro Justitia-advies kunnen beïnvloeden en wat daarvan de betekenis is voor het advies aan de rechter en de sanctietoematingsbeslissing, die mede op basis van dit advies tot stand komt. Eerst worden de concepten etniciteit en cultuur nader toegelicht. Daarna volgt een stand van zaken van wetenschappelijk onderzoek naar de invloed van etniciteit en cultuur op gedragsdeskundig pro Justitia-onderzoek. Achtereenvolgens komen aan de orde: diagnostiek, het risico op recidive, de toerekeningsvatbaarheid en de sanctieadviezen. Vervolgens worden de methoden en resultaten besproken van een recent empirisch-juridisch onderzoek naar culturele overwegingen in pro Justitia-rapportages. Tot slot wordt ingegaan op de belangrijkste conclusies en aanbevelingen.

De concepten etniciteit en cultuur nader toegelicht

Van het concept etniciteit bestaan vele definities. In de praktijk wordt etniciteit vaak gezien als een equivalent voor de migratieachtergrond of het land van herkomst. Maar in de literatuur wordt etniciteit ook wel beschouwd als een verzameling van kenmerken en gedragingen die door een groep mensen wordt gedeeld (een vorm van collectieve identificatie). Etniciteit kan dan een karakteristiek zijn van een groep, maar ook van een individu. Het gaat daarbij om de groep waarmee een individu zich identificeert (Boon & Colijn 2002). Etniciteit wordt daarom ook wel beschouwd als een keuze die niet voor, maar door iemand wordt gemaakt (Siesling 2006). Geredeneerd vanuit deze opvatting is etniciteit verwant aan cultuur. Cultuur is een concept dat niet eenvoudig te definiëren is, en ook hiervan bestaan uiteenlopende

definities. Cultuur kan worden omschreven als vaardigheden, ideeën en gedragsvormen die mensen hebben verkregen als leden van de samenleving (Eriksen 2015). Verschillende cultureel antropologen leggen op verschillende onderdelen van deze definitie nadruk. Aan de ene kant wordt cultuur wel gezien als een statisch gegeven dat toebehoort aan een persoon en onafhankelijk bestaat van de drager ervan. In de afgelopen decennia heeft het cultuurbegrip echter een ontwikkeling doorgemaakt van een culturalistische naar een constructivistische visie op cultuur, waarin zij meer wordt beschouwd als een (interpretatie- en referentie)kader waartoe een persoon niet is 'veroordeeld', maar dat door de persoon zelf is ontworpen (Geertz 1973). Door globalisering is sprake van onderlinge beïnvloeding en dat maakt culturen dynamisch. Aan cultuur liggen twee onderliggende concepten ten grondslag die in het kader van pro Justitia-onderzoek in het bijzonder van belang zijn, namelijk gedrag en de manier waarop daaraan betekenisgeving wordt gegeven (de motor of rationalisatie van gedrag; Braakman & Van Oploo 2022). In dit artikel worden de concepten cultuur en etniciteit door elkaar heen gebruikt en kunnen ze worden opgevat als een verwijzing naar gedrag en de manier waarop daaraan door een groep mensen op dynamische wijze betekenis wordt gegeven.

Etniciteit, cultuur en de kernelementen van het pro Justitia-onderzoek

Uit de literatuur blijkt dat etnische en culturele factoren de forensisch-psychiatrische oordeelsvorming op verschillende manieren kunnen beïnvloeden. Hier worden achtereenvolgens de invloed van etniciteit en cultuur op de diagnostiek, het advies over de toerekeningsvatbaarheid, het recidiverisico en het sanctieadvies besproken.

Cultuur, etniciteit en diagnostiek

Doordat culturele aspecten relevant zijn voor gedrag en de manier waarop daaraan betekenis wordt gegeven, is cultuur bij uitstek ook relevant in diagnostiek. Psychiatrische ziektebeelden zijn sterk verweven met cultuur. Een stoornis kan (mede) worden veroorzaakt door culturele factoren en ook symptomen kunnen door culturele aspecten

worden beïnvloed of zelfs bepaald (Tseng 2007). Zo kunnen waan-ideeën sterk worden beïnvloed door de context van de omgeving en de culturele achtergrond. De culturele en omgevingscontext zijn bovendien aan verandering onderhevig. Een persoon kan bijvoorbeeld de waan hebben dat hij contact heeft met de president van de Verenigde Staten. Het ligt er dan aan wie de president is (zoals Obama, Trump of Biden) en de inhoud van de waan past zich daaraan aan (Van Oploo 2021).

Cultuur kan ook beïnvloeden hoe mensen op een stoornis reageren of het daaraan ten grondslag liggende gedrag interpreteren. In sommige Afrikaanse culturen wordt het horen van stemmen als gewoon beschouwd en bijvoorbeeld geïnterpreteerd als een bericht van de voorouders (Rohloff & Beijers 2012). Maar in een andere culturele context zal men bij het horen van stemmen wellicht eerder denken aan auditieve hallucinaties, hetgeen een psychotisch fenomeen is. Onderzoek van Luhrmann en collega's (2015) laat bijvoorbeeld zien dat mensen die in Amerika woonachtig zijn stemmen vaker ervaren als *violent commands*, waarvoor zij ter beschrijving daarvan diagnostische labels gebruiken, terwijl mensen in Ghana en India vaker beschrijven een relatie te hebben met de stemmen die zij horen en minder geneigd zijn om het te beschrijven als een teken van abnormaliteit. Maar het gaat er niet alleen om hoe een stoornis tot uiting komt en door de persoon in kwestie wordt beleefd, ook van belang is hoe dit gedrag vervolgens door de (doorgaans in het westen) opgeleide pro Justitia-rapporteur wordt geïnterpreteerd. Of en, zo ja, van welke stoornis sprake is, is namelijk van belang voor de beoordeling van de relatie tussen stoornis en delict (toerekeningsvatbaarheid).

Cultuur speelt ook een rol als het gaat om psychologisch testmateriaal, zoals intelligentietests. Het psychologische testmateriaal dat wordt gebruikt tijdens het onderzoek van een verdachte is vrijwel altijd van westerse oorsprong. Daardoor is het op westers onderwijs gebaseerd en kent het soms een culturele bias. Uit onderzoek van het Nederlands Instituut voor Psychologen (NIP) blijkt dat testmateriaal op het gebied van intelligentie en intellectueel vermogen bij mensen met een migratieachtergrond niet zomaar inzicht geeft in een daadwerkelijke samenhang tussen testprestaties en feitelijk functioneren (Bochhah e.a. 2005). Voor het ontstaan van inconsistente resultaten worden redenen genoemd als de invloed van culturele waarden op de persoonlijke ontwikkeling en het vereiste analytische vermogen, waarbij de ontwikke-

ling binnen westers onderwijs de standaard biedt. Ook taalvertekening speelt een rol (Bleichrodt & Van de Vijver 2001). Testmateriaal is niet altijd geschikt voor vertaling, maar gevalideerde vertaalde versies zijn tegelijkertijd niet altijd voorhanden. Vanwege de vertekeningen die kunnen optreden doordat testen cultuurgevoelig zijn, is voorzichtigheid geboden bij het interpreteren en presenteren van de resultaten van het materiaal in een juridische context.

Het inschatten van het risico op recidive

Het inschatten van het risico op recidive vormt een belangrijk onderdeel van het pro Justitia-onderzoek. Bij het inschatten van het risico kan een rapporteur gebruik maken van een forensisch risicotaxatie-instrument. Er bestaan verschillende methoden voor het inschatten van risico's, maar in de rapportagepraktijk is over het algemeen sprake van een gestructureerd klinisch oordeel. Dit betekent dat risicofactoren op gestructureerde wijze worden beoordeeld en de uiteindelijke afweging het resultaat is van een deels klinische, deels professionele weging. Het advies over het risico op recidive kan een rol spelen in de beslissing van de rechter over het opleggen van een straf of maatregel. Het kan bijvoorbeeld relevant zijn voor het vaststellen van het benodigde beveiligingsniveau tijdens de tenuitvoerlegging van een sanctie, maar ook voor de vraag of een tbs-maatregel is geïndiceerd. Het gebruik van risicotaxatie-instrumenten lijkt een meerwaarde te hebben ten opzichte van een voorspelling die wordt gedaan op basis van alleen een klinische inschatting. Tegelijkertijd geldt dat het voorspellen van risico maar beperkt mogelijk is (Boumans e.a. 2015; Harte & Breukink 2010; Blok e.a. 2010). De foutmarges zijn groot. Hildebrand en collega's (2005) analyseerden dossiers van ex-tbs'ers. Van de groep ex-tbs'ers met een hoog risico op algemene recidive was 45% aan het einde van de follow-upperiode (7,2 jaar) niet opnieuw veroordeeld voor strafbare feiten. Ook het onderzoek van Fazel en collega's (2012) laat zien dat sprake is van een grote foutmarge. Die foutmarge is over het algemeen groter bij valspositieve voorspellingen (er is geen sprake van recidive, terwijl dat wel was voorspeld) dan bij valsnegatieve voorspellingen (er is wel recidive, terwijl dat niet was voorspeld). De instrumenten kunnen dus beter voorspellen dat iemand niet gaat recidiveren in plaats van andersom.

Etniciteit is relevant als het gaat om risico-inschattingen, omdat de instrumenten minder accuraat zijn bij verdachten die behoren tot etnische minderheidsgroepen (Bhui 1999; Edens e.a. 2007; Långström 2004; Leistico e.a. 2008; Walsh 2013). De instrumenten die worden gebruikt voor het maken van risico-inschattingen zijn vaak in het westen ontwikkeld, terwijl ze tegelijkertijd niet zonder meer ook cross-cultureel kunnen worden toegepast (Braakman & Van Oploo 2022; Douglas e.a. 2017; Shepherd & Lewis-Fernandez 2016). In feite zijn de instrumenten dan niet voor subgroepen gevalideerd, en dat is van belang voor de interpretatie van de uitkomsten in een juridische context (Shepherd 2016; Shepherd & Lewis-Fernandez 2016; Shepherd & Sullivan 2017). Ook bestaat een risico dat vanwege een bias het risico hoger wordt ingeschat (zie bijvoorbeeld Veenstra & Spreen 2012; Van Dijck 2020). Bij de selectie van voorspellers van delictgedrag in taxatie-instrumenten wordt geput uit verschillende bronnen, waaronder grote hoeveelheden statistische data. Sommige subgroepen kunnen door het gebruik van statistische informatie worden benadeeld. Dit kan bijvoorbeeld zijn omdat risico-indicatoren verband houden met de etnische achtergrond, zoals de woonsituatie.

Het zoeken naar een goede balans tussen valspositieve en valsnegatieve risico-inschattingen is in de eerste plaats vooral een ethische kwestie, waarbij een afweging moet worden gemaakt ten aanzien van 'de kosten' van een foutieve voorspelling (Douglas e.a. 2017; Bijlsma e.a. 2019). Ondanks de grote foutmarges kan worden betoogd dat het onethisch is om geen instrumenten te gebruiken, aangezien die marges bij risico-inschattingen op grond van een klinisch oordeel nog groter zijn (Van Oploo 2022). Niettemin kan een verkeerde inschatting van het risico op individueel niveau grote gevolgen hebben. Een valsnegatieve voorspelling is risicovol vanuit maatschappelijk perspectief, en dat is in het bijzonder relevant als sprake is van plegers van ernstige feiten. Een valspositieve voorspelling kan grote gevolgen hebben voor een individu en een onnodig lange vrijheidsontneming tot gevolg hebben. Gezien de oververtegenwoordiging van personen met een migratieachtergrond in de strafrechtsketen, is er een aanzienlijke groep personen waarbij de kans bestaat dat ten onrechte een hoog risico wordt ingeschat. Daardoor ontstaat een risico op ongelijke behandeling op grond van etniciteit (Van Dijck 2020).

Ontoerekeningsvatbaarheid

Omdat cultuur en etniciteit relevant zijn met het oog op diagnostiek en de afname van psychologisch testmateriaal, spelen zij ook een rol bij het advies over de relatie tussen stoornis en gedrag (toerekeningsvatbaarheid) en de sanctie.

Ontoerekeningsvatbaarheid (artikel 39 van het Wetboek van Strafrecht (Sr)) is een schulditsluitingsgrond, hetgeen wil zeggen dat een persoon geen verwijt wordt gemaakt voor bepaald feitelijk handelen (schuld). Een oordeel over de toerekeningsvatbaarheid is aan de rechter, maar de rapporteur geeft hierover wel een advies in de pro Justitia-rapportage. Bij dit advies staat de vraag centraal of het ten laste gelegde feit vanwege een psychische stoornis, psychogeriatrische aandoening of verstandelijke handicap aan de verdachte kan worden toegerekend. Als ten aanzien van een bepaald feit geen verwijt kan worden gemaakt, wordt de verdachte ontslagen van alle rechtsvervolging, hetgeen betekent dat voor dat feit geen straf kan worden opgelegd. Overigens is het in die gevallen nog wel mogelijk een (tbs-)maatregel op te leggen. Etnische en culturele factoren spelen een rol in het oordeel over de toerekeningsvatbaarheid. Zij kunnen immers van invloed zijn op zowel de psychische stoornis en het delict als de relatie tussen stoornis en delict.

Vinkers en collega's vonden in 2011 aan etniciteit gerelateerde verschillen in toerekeningsvatbaarheidsadviezen in rapportages over volwassen verdachten, in die zin dat de adviezen bij verdachten met een migratieachtergrond meer neigden naar uitersten. Verdachten met een migratieachtergrond kregen vaker het advies in het geheel wel of niet toe te rekenen, terwijl verdachten zonder een migratieachtergrond vaker het advies kregen verminderd toe te rekenen. Een duidelijke verklaring voor de gevonden verschillen vonden de onderzoekers niet. Het verschil zou kunnen betekenen dat rapporteurs bij verdachten met een migratieachtergrond zekerder lijken te weten wat het advies moet zijn, maar het is de vraag of dat dan ook terecht is (Van Oploo 2021).

Sanctieadviezen

Verschillend onderzoek laat zien dat ook wat betreft sanctieadviezen verschillen bestaan tussen groepen verdachten met en zonder migra-

tieachtergrond. Eerdergenoemde Vinkers en collega's (2011) zagen dat een gedwongen opname in een psychiatrisch ziekenhuis conform artikel 37 (oud) Sr¹ en geen behandeling vaker werden geadviseerd bij verdachten met een migratieachtergrond. Tegelijkertijd werden een ambulante behandeling of een voorwaardelijke tbs juist vaker geadviseerd bij verdachten zonder een migratieachtergrond. Als mogelijke verklaring wordt genoemd dat migrantengroepen vaak minder bekend zijn bij de (reguliere) ggz, hetgeen de kans op een gedwongen opname zou vergroten. Ook in de jeugd-ggz geldt in vergelijking met jongeren zonder een migratieachtergrond voor vrijwel alle etnische minderheidsgroepen dat zij een kleinere kans hebben om in een regulier behandeltraject terecht te komen, terwijl de kans op een behandeling in een forensisch kader groter is (Boon e.a. 2010). Dit zou te maken hebben met een slechter bereik van de reguliere jeugd-ggz voor jeugdigen met een migratieachtergrond.

Deze onderzoeksresultaten tonen overeenkomsten met de bevindingen van een recente internationale reviewstudie, waaruit blijkt dat een relatie bestaat tussen etniciteit en gedwongen behandeling in een forensische setting, in die zin dat leden van minderheidsgroepen vaker gedwongen worden opgenomen (Barnett e.a. 2019). De onderzoekers suggereren onder andere dat een verband bestaat met een overschatting van het risico op geweld voor mensen met een migratieachtergrond.

In een Nederlands onderzoek naar etnische verschillen in jeugdrapportages beschrijven Komen en Van Schooten (2006) dat jongeren met een migratieachtergrond in rapportages aan de rechtbank werden beschreven als meer schuldig aan hun delictgedrag dan jongeren zonder migratieachtergrond. Dit had volgens de onderzoekers te maken met de manier waarop het delictgedrag van deze jongeren door de rapporteurs werd geïnterpreteerd en uitgelegd aan de rechtbank. De oorzaken van crimineel gedrag zouden bij verdachten met een migratieachtergrond vaker worden toegeschreven aan negatieve interne factoren, zoals een gebrekkige gewetensontwikkeling bij de jeugdige verdachte, een gebrek aan meegevoel voor de slachtoffers, egocentrisme en een gebrek aan 'echte' spijt. Ook werden bij jongeren met een migratieachtergrond minder vaak positieve interne factoren gezien, zoals motivatie voor gedragsverandering, zelfreflectie en ver-

1 Deze maatregel is per 1 januari 2020 vervallen.

antwoordelijkheidsgevoel. De onderzoekers zagen dat jongeren met een migratieachtergrond, na correctie voor de ernst van het delictgedrag en de zwaarte van de strafzaak, gemiddeld 53 dagen meer vrijheidsbeneming kregen dan jongeren zonder een migratieachtergrond.

Een empirisch-juridische studie naar etniciteit en cultuur in pro Justitia-onderzoek

In de literatuur zijn verschillende aanwijzingen gevonden dat etniciteit en cultuur een rol kunnen spelen bij forensische oordeelsvorming. In een recent promotieonderzoek is daarom in kaart gebracht wat de plaats en betekenis zijn van etnische en culturele factoren in het pro Justitia-onderzoek en het advies aan de rechter (Van Oploo 2021). Voordat de belangrijkste resultaten van dit onderzoek worden besproken, volgt eerst een korte uiteenzetting van de methoden van onderzoek.

Methoden van onderzoek

In de empirisch-juridische studie (Van Oploo 2021) zijn drie methoden van onderzoek gebruikt, namelijk een literatuurstudie, een juridische methode en een analyse van 92 rapportages pro Justitia. Het gaat om een exploratieve studie waaraan geen specifieke hypothese ten grondslag lag. De studie kent een (voornamelijk) kwalitatieve benadering met enkele kwantitatieve elementen. Het grootste deel van de 92 rapportages, namelijk 73, is random geselecteerd. Bij de selectie is een aantal criteria gehanteerd, namelijk een afbakening in tijd (het jaar 2016), het soort rapportage (enkelvoudig, dubbel, triple of klinisch onderzoek) en een zo groot mogelijke spreiding in rapporteurs. Daarnaast is een kleiner deel, namelijk 19 van de 92 rapportages, via www.rechtspraak.nl geselecteerd op specifieke (etnische of culturele) kenmerken. De rapportages uit de specifieke selectie zijn afzonderlijk geanalyseerd en hebben in het onderzoek gediend als casestudies. De dataverzameling is uitgevoerd bij het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP) in Utrecht. Ter versterking van de interne validiteit is voor de dataverzameling een scorelijst opgesteld, waarbij de kernelementen van het pro Justitia-onderzoek de basis vormden. Daarnaast is een aantal elementen toegevoegd die

zien op cultureel onderzoek. De gegevens zijn vervolgens gecodeerd aan de hand van een vooraf opgesteld schema en (kwalitatief) geanalyseerd. Ook is met SPSS een aantal kwantitatieve analyses uitgevoerd, waaronder met betrekking tot (1) de prevalentie van een IQ lager dan 85, (2) de mate waarin werd geadviseerd het tenlastegelegde al dan niet toe te rekenen, en (3) de sanctieadviezen. De resultaten van deze analyses worden hieronder besproken.

De analyse van de rapportages pro Justitia, in combinatie met de literatuurstudie, had als doel inzicht te krijgen in de rol van etnische en culturele factoren in pro Justitia-onderzoek. Daarnaast is met de analyse van rapportages inzichtelijk gemaakt of en in hoeverre rapporteurs deze aspecten in het onderzoek adresseren en, zo ja, bij welk onderdeel van de rapportage en om welke factoren het dan precies gaat. Met juridische methodologie is (onder andere) beredeneerd wat de (juridische) gevolgen kunnen zijn van de uitkomsten van de empirische resultaten voor de substantiële groep verdachten met een migratieachtergrond.

Resultaten

Met het oog op de kernelementen van het pro Justitia-onderzoek (de diagnostiek en de adviezen over de mate van toerekenen, het recidive-risico en het sanctieadvies) viel naar aanleiding van de kwalitatieve analyse een aantal zaken op. Rapporteurs hadden geregeld oog voor de etnische of culturele achtergrond van een verdachte. Meestal was hieraan gerelateerde informatie opgenomen in de biografische anamnese, hetgeen een weergave is van gegevens over de levensloop van de verdachte zoals gepresenteerd door de bron (verdachte of derden).

Etnische en culturele factoren speelden echter in veel mindere mate een rol bij de beantwoording van de pro Justitia-onderzoeksvragen, zoals de diagnostiek. Voor het advies over de toerekeningsvatbaarheid, het getaxeerde risico en het sanctieadvies gold dat etnische en culturele aspecten nauwelijks deel uitmaakten van de overwegingen van de pro Justitia-rapporteur.

Ook naar aanleiding van de kwantitatieve analyse viel een aantal zaken op. De prevalentie van stoornissen tussen de groepen verdachten met en zonder migratieachtergrond was ongeveer gelijk, maar er werden wel verschillende stoornissen vastgesteld. Hoewel geen sprake was van statistische significantie, waardoor er geen harde conclusies

aan verbonden zijn, was opvallend dat rapporteurs een IQ lager dan 85 ruim drie keer zo vaak vaststelden bij verdachten met als zonder een migratieachtergrond, terwijl uit de kwalitatieve analyse bleek dat bij de groep met een migratieachtergrond in bijna een derde van de gevallen werd gerapporteerd over taalproblemen bij het afnemen van psychologisch testmateriaal.

Wel significant bleek een verschil in sanctieadviezen. Bij verdachten met een migratieachtergrond volgde vaker een strafadvies en bij verdachten zonder een migratieachtergrond vaker een (tbs-)maatregeladvies. Het gevonden verschil in advieskaders, dus het straf- en maatregelkader, komt vooral tot uitdrukking in de verhouding tussen enerzijds het maatregeladvies tbs met voorwaarden en anderzijds een ambulante of klinische behandeling als bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijk strafdeel. Een tbs met voorwaarden werd niet geadviseerd bij verdachten met een migratieachtergrond. Bij verdachten zonder een migratieachtergrond werd een tbs met voorwaarden in bijna 40% van de gevallen geadviseerd. Een ambulante of klinische behandeling in het kader van een bijzondere voorwaarde bij een straf(deel) werd bij verdachten met een migratieachtergrond drie keer zo vaak geadviseerd als bij verdachten zonder een migratieachtergrond. Tussen beide sanctiekaders bestaan overeenkomsten en dat vertaalt zich ook naar de motivering van de rapporteur die ten grondslag ligt aan het sanctieadvies. In beide gevallen geldt namelijk dat een verdachte zich bereid moet tonen om zich te conformeren aan een behandeltraject. Ook moet in beide gevallen sprake zijn van een relatieve ernst van de stoornis en het daarvan uitgaande gevaar. Tegelijkertijd bestaat ook een belangrijk verschil, namelijk dat een maatregelkader vooral gericht is op gedragsverandering en het beschermen van de maatschappij, terwijl een strafdokter een punitief karakter heeft. Het gevonden verschil in de gegeven sanctieadviezen is opvallend, omdat verdachten zonder een migratieachtergrond in deze studie niet vaker verminderd toerekeningsvatbaar of zelfs ontoerekeningsvatbaar werden bevonden dan verdachten met een migratieachtergrond, hetgeen op basis van het verschil in straf- en maatregeladviezen wel te verwachten zou zijn. Bij een verminderde mate van toerekenen komen immers andere sancties in beeld, zoals een tbs-maatregel. Hierin werd dus geen verklaring gevonden voor het verschil. Ook de prevalentie van stoornissen leverde geen verklaring op voor het gevonden verschil, aangezien ongeveer in gelijke mate stoornissen werden vastgesteld.

Daarnaast maakten culturele overwegingen nauwelijks deel uit van de overwegingen van de rapporteur in het advies aan de rechter over de sanctie. In de overwegingen van de rapporteur kon daarom geen verklaring worden gevonden voor de geconstateerde verschillen in de geadviseerde sanctiekaders.

Het is daarom goed mogelijk dat het gaat om onbewuste en onbedoelde verschillen, hetgeen de vraag oproept in hoeverre zij dan gerechtvaardigd zijn. Aangezien een maatregelkader in tegenstelling tot het meer punitieve strafdossier ziet op gedragsverandering en maatschappelijke bescherming, zegt het gevonden verschil in sanctieadviezen mogelijk (toch) iets over de mate waarin verdachten impliciet verantwoordelijk worden gehouden voor het gedrag (Van Oploo 2021). In hoeverre dat het geval is, moet nader worden onderzocht. Een dossierstudie leent zich niet goed voor een antwoord op de vraag welke eventuele impliciete motieven aan een advies ten grondslag hebben gelegen. Duidelijk is in ieder geval wel dat etnische en culturele aspecten op allerlei manieren en in belangrijke mate relevant kunnen zijn voor het pro Justitia-onderzoek en het advies aan de rechter. Het gedragsdeskundige pro Justitia-advies wordt vaak zonder nadere motivering door de rechter gevolgd (Beukers 2005; Reijntjes 2013). Dit betekent dat deze niet-objectiveerbare verschillen in sanctieadviezen de uitkomst van de strafrechtelijke procedure in belangrijke mate kunnen beïnvloeden.

Conclusie

Uit recent empirisch-juridisch onderzoek blijkt dat aan de migratieachtergrond gerelateerde verschillen bestaan in sanctieadviezen aan de rechter, terwijl niet duidelijk is geworden hoe deze verschillen te verklaren zijn (Van Oploo 2021). De bevindingen van deze studie staan niet op zichzelf, aangezien in eerdere studies vergelijkbare aanwijzingen zijn gevonden. Omdat geen verklaring voor de verschillen is gevonden en het vermoeden bestaat dat ze onbedoeld en onbewust ontstaan, is het de vraag in hoeverre gesproken kan worden van gerechtvaardigde verschillen. Tegelijkertijd geldt dat het advies van de pro Justitia-rapporteur de sanctietoematingsbeslissing in belangrijke mate kan beïnvloeden, aangezien het advies vaak door de rechter

wordt gevolgd. Op individueel niveau kunnen de verschillen in sanctieadviezen dus grote gevolgen hebben.

Mogelijk draagt culturele expertise bij aan het verkleinen van de gevonden verschillen. Maar pro Justitia-rapporteurs die tevens beschikken over culturele deskundigheid zijn schaars. Het is daardoor in zekere zin afhankelijk van het toeval of een verdachte met een migratieachtergrond wordt onderzocht door een pro Justitia-rapporteur die ook over culturele deskundigheid beschikt. Het lijkt van belang dat psychiaters, psychologen, maar bijvoorbeeld ook rechters in hun beoordeling rekening houden met relevante etnische en culturele factoren. Maar dat is niet eenvoudig, want mensen gebruiken heel vanzelfsprekend eigen culturele normen, waarden en opvattingen als een maatstaf om anderen te beoordelen. Dit wordt ook wel een ethnocentrische reflex genoemd; we kunnen bijna niet anders dan direct zaken vanuit ons eigen referentiekader ervaren en beoordelen. Het is belangrijk ons daarvan bewust te zijn en om te streven naar cultuursensitiviteit in pro Justitia-onderzoek. Volgens Braakman (2015) betekent cultuursensitiviteit dat rapporteurs in het onderzoek niet alleen rekening houden met de culturele achtergrond van een verdachte, maar ook met de eigen culturele achtergrond. Het gaat immers niet alleen om uitingvormen van gedrag, maar ook om de manier waarop gedrag door de ander wordt geïnterpreteerd.

Duidelijk is dat er belangrijke uitdagingen liggen om recht te doen aan de etnische/culturele achtergrond van verdachten in pro Justitia-onderzoek. Zolang sprake is van schaarste aan pro Justitia-rapporteurs met culturele deskundigheid, is het zaak om te zoeken naar constructies waarin toch voldoende recht wordt gedaan aan de achtergrond van een verdachte (Van Oploo 2021). Een belangrijk uitgangspunt in dit kader is het formaliseren van aandacht voor etnische en culturele factoren in gedragsdeskundige rapportages. Tegelijkertijd vraagt culturele sensitiviteit in pro Justitia-onderzoek niet alleen om een investering van de rapporterende gedragsdeskundige, maar ook om een bredere (wetenschappelijke) investering, zoals met het oog op diagnostiek, (psychologisch) testmateriaal en risicotaxatie. Dat maakt investeren in toekomstig onderzoek van groot belang.

Literatuur

Barnett e.a. 2019

P. Barnett e.a., 'Ethnic variations in compulsory detention under the Mental Health Act: A systematic review and meta-analysis of international data', *The Lancet* (6) 2019, afl. 4, p. 305-317.

Beukers 2005

M. Beukers, 'Gedragskundige rapportage in strafzaken. Waar liggen de grenzen?', *Strafblad* 2005, p. 488-511.

Bhui 1999

H.S. Bhui, 'Race, racism and risk assessment: Linking theory to practice with Black mentally disordered offenders', *Probation Journal* (46) 1999, p. 171-181.

Bijlsma e.a. 2019

J. Bijlsma, F. Bex & G. Meynen, 'Artificiële intelligentie en risicotaxatie: drie kernvragen voor strafrechtjuristen', *Nederlands Juristenblad* 2019/2778, afl. 44, p. 3313-3319.

Bleichrodt & Van de Vijver 2001

N. Bleichrodt & F.J.R. van de Vijver (red.), *Diagnostiek bij allochtonen: mogelijkheden en beperkingen van psychologische tests*, Lisse: Swets & Zeitlinger 2001.

Blok e.a. 2010

G. Blok, E. de Beurs, A. de Ranitz & T. Rinne, 'Psychometrische stand van zaken van risicotaxatie-instrumenten voor volwassenen in Nederland', *Tijdschrift voor Psychiatrie* (52) 2010, afl. 5, p. 331-342.

Bochhah e.a. 2005

N. Bochhah, W. Kort & H. Seddic (red.), *Toepasbaarheid van enkele psychologische tests bij persooneelsbeoordeling bij etnische minderheden*, Rotterdam: LBR/NPI 2005.

Boon & Colijn 2002

A.E. Boon & S. Colijn, *Adolescents in residential psychiatric care: Treatment outcome, social support and cultural background. Results from the Laanzicht research project*, Universiteit Leiden 2002.

Boon e.a. 2010

A.E. Boon, A.M. de Haan & S.B.B. de Boer, 'Verschillen in etnische achtergrond van forensische en reguliere jeugd-ggz cliënten', *Kind en Adolescent* (31) 2010, afl. 1, p. 16-28.

Boonekamp e.a. 2008

J. Boonekamp e.a., 'Hoe gebruikt de rechtbank de PBC-rapportage? Een onderzoek naar PBC-rapporten van 2000-2005', *Sancities* 2008, p. 294-303.

Boumans e.a. 2015

C. Boumans, D. Postular & J. van Os, 'Risicotaxatie: meten is niet altijd weten', *Tijdschrift voor Psychiatrie* (57) 2015, afl. 7, p. 535-538.

Braakman 2015

M. Braakman, 'Transculturele psychiatrie: interculturele verschillen', in: H.J.C. van Marle (red.), *Forensische psychiatrie*, Assen: Koninklijke Van Gorcum 2015, p. 189-210.

Braakman & Van Oploo 2022

M.H. Braakman & L.E. van Oploo, 'Het culturele perspectief', in: H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis, S.J. Roza & M.J.F. van der Wolf (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2022 (in druk).

Van Dijck 2020

G. van Dijck, 'Algoritmische risicotaxatie van recidive. Over de Oxford Risk of Recidivism tool (OxRec), ongelijke behandeling en discriminatie in strafzaken', *Nederlands Juristenblad* 2020/1558, afl. 25, p. 1784-1790.

DJI 2018

DJI (Dienst Justitiële Inrichtingen), *DJI in getal 2013-2017*, Den Haag 2018.

Douglas e.a. 2017

T. Douglas, J. Pugh, I. Singh, J. Savulescu & S. Fazel, 'Risk assessment tools in criminal justice and forensic psychiatry: The need for better data', *European Psychiatry* (42) 2017, p. 134-137.

Edens e.a. 2007

J.F. Edens, J.S. Campbell & J.M. Weir, 'Youth psychopathy and criminal recidivism: A meta-analysis of the psychopathy checklist measures', *Law and Human Behavior* (31) 2007, afl. 1, p. 53-75.

Eriksen 2015

T.H. Eriksen, *Small places, large issues. An introduction to social and cultural anthropology*, Londen: Pluto Press 2015.

Fazel e.a. 2012

S. Fazel, J.P. Singh, H. Doll & M. Grann, 'Use of risk assessment instruments to predict violence and antisocial behaviour in 73 samples involving 24 827 people: Systematic review and meta-analysis', *BMJ* 2012/345, p. 1-12.

Geertz 1973

C. Geertz, *The interpretation of cultures: Selected essays*, Londen: Fontana Press 1973.

Harte & Breukink 2010

J. Harte & M. Breukink, 'Objectiviteit of schijnzekerheid? Kwaliteit, mogelijkheden en beperkingen van instrumenten voor risicotaxatie', *Tijdschrift voor Criminologie* (52) 2010, afl. 1, p. 52-72.

Harte e.a. 2005

J.M. Harte, W.M.C. van den Berg & C. Stroobach, 'De invloed van klinische Pro Justitia rapportage op de rechter', *Nederlands Juristenblad* (80) 2005, afl. 27, p. 1391-1396.

Hildebrand e.a. 2005

M. Hildebrand, B.L. Hesper, M. Spreen & H.L.I. Nijman, *De waarde van gestructureerde risicotaxatie en van de diagnose psychopathie: een onderzoek naar de betrouwbaarheid en predictieve validiteit van de HCR-20, HKT-30, en PCL-R*, Utrecht: Expertisecentrum Forensische Psychiatrie 2005.

Komen & Van Schooten 2006

M. Komen & E. van Schooten, 'Allochtone jongeren gemiddeld langer vast', *Nederlands Juristenblad* (81) 2006, afl. 25, p. 1352-1355.

Långström 2004

N. Långström, 'Accuracy of actuarial procedures for assessment of sexual offender recidivism risk may vary across ethnicity', *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment* (16) 2004, p. 107-120.

Leistico e.a. 2008

A.R. Leistico, R.T. Salekin, J. DeCoster & R. Rogers, 'A large-scale meta-analysis relating the Hare measures of psychopathy to antisocial conduct', *Law and Human Behaviour* (32) 2008, p. 28-45.

Luhrmann e.a. 2015

T.M. Luhrmann, R. Padmavati, H. Tharoor & A. Osei, 'Differences in voice-hearing experiences of people with psychosis in the USA, India and Ghana: Interview-based study', *The British Journal of Psychiatry* (206) 2015, p. 41-44.

Van Oploo 2021

L.E. van Oploo, *Culturele overwegingen in pro Justitia-rapportages. Een empirische en juridische studie naar de plaats en betekenis van etnische en culturele factoren in gedragskundige rapportages*, Den Haag: Boom juridisch 2021.

Van Oploo 2022

L.E. van Oploo, 'Etniciteit en (forensische) risicotaxatie: ethische dilemma's en juridische vraagstukken', *Sancties* 2022, afl. 3 (in druk).

Reijntjes 2013

J. Reijntjes, 'Gedragskundige rapportage en de strafrechter', in: H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis & M.J.F. van der Wolf, *Gedragskundige rapportage in het strafrecht* (red.), Deventer: Kluwer 2013, p. 389-412.

Rohlof & Beijers 2012

H. Rohlof & H. Beijers, 'Het culturele interview en de toepassing daarvan bij kinderen en jeugdigen', in: Y. te Poel, D. Geraci, J. van Driel & P. Termaat, *Inter-culturele diagnostiek bij kinderen en jongeren*, Utrecht: NVO/ZonMw/NIP 2012, p. 211-243.

Shepherd 2016

S.M. Shepherd, 'Violence risk instruments may be culturally unsafe for use with Indigenous patients', *Australasian Psychiatry* (24) 2016, afl. 6, p. 565-567.

Shepherd & Lewis-Fernandez 2016

S.M. Shepherd & R. Lewis-Fernandez, 'Forensic risk assessment and cultural diversity: Contemporary challenges and future directions', *Psychology, Public Policy and Law* (22) 2016, afl. 4, p. 427-438.

Shepherd & Sullivan 2017

S.M. Shepherd & D. Sullivan, 'Covert and implicit influences on the interpretation of violence risk instruments', *Psychiatry, Psychology and Law* (24) 2017, afl. 2, p. 1-10.

Siesling 2006

M. Siesling, *Multiculturaliteit en verdediging in strafzaken*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006.

Tseng 2007

W.-S. Tseng, 'Culture and psychopathology: General view', in: D. Bhugra & K. Bhui (red.), *Textbook of Cultural Psychiatry*, New York: Cambridge University Press 2007, p. 95-112.

Veenstra & Spreen 2012

L.M. Veenstra & M. Spreen, 'De invloed van culturele factoren op de risicotaxatie in een forensisch psychiatrisch centrum', *GGzet Wetenschappelijk* (16) 2012, afl. 1/2, p. 83-96.

Vinkers e.a. 2011

D.J. Vinkers, M. Barendregt, E. de Beurs, H.W. Hoek & Th. Rinne, 'Etnische verschillen tussen Pro Justitia gerapporteerde verdachten', *Tijdschrift voor Psychiatrie* (53) 2011, afl. 11, p. 801-811.

Walsh 2013

Z. Walsh, 'Psychopathy and criminal violence: The moderating effect of ethnicity', *Law and Human Behavior* (37) 2013, afl. 5, p. 303-311.